

ОҚЫТУ ТЕОРИЯСЫ

Білім беру тәсілдері мен түрлері

Жоспары:

1. Америкалық психологиялық қауымдастық.
2. Танымдық және метатанымдық факторлар.
3. Рефлексивті білім беру.
4. Жаңалық аша отырып оқу.
5. Талқылау мен дебаттар.

Америкалық психологиялық қауымдастық конструктивтік оқыту тәсілін сипаттайтын, оқушыларға бағытталған бірқатар психологиялық принциптерді алға тартады. Олар мектепте білім беруді жоспарлау мен қайта құруға арналған нұсқаулық іспеттес.

Принциптерді төрт негізгі категорияға бөлуге болады:

- танымдық және метатанымдық факторлар;
- мотивациялық және аффективті факторлар;
- даму және әлеуметтік факторлар;
- тұлғалық ерекшеліктер.

Танымдық және метатанымдық факторларға оқыту процесінің табиғатын, оқыту мақсаттарын, білім қалыптастыруды, стратегиялық тұрғыдан ойлауды, ойлау жайлы ойлауды және оқыту контентін жатқызуға болады. Мотивациялық және аффективті факторларға мотивация мен эмоцияның оқытуға тигізетін әсері, оқуға деген ішкі мотивация, мотивацияның талпынысқа тигізетін рөлі кіреді. Даму және әлеуметтік факторлары оқытуға даму мен әлеуметтік ортаның ықпалын қамтиды. Тұлғалық ерекшеліктерге тұлғалық айырмашылықтарды, оқыту мен әртүрлілікті, стандарттар мен бағалауды жатқызамыз. Бұл қағидалар ХХІ-ғасыр дағдыларына қатысты стандарттарды реформалауға байланысты еңбектерде көрініс тапқан.

Осы принциптерді оқыту ортасында қалай қолдануға болатыны жайлы кеңестер беріледі. Оларды қолданғысы келетін мұғалімдер білім беру мақсаты мен оларды қолдану жолдарын естерінде сақтағаны жөн. Мұғалімге бағыттай отырып білім беру білім берудің ең тиімді тәсілі. Алайда оқушының терең білім алғанын қалаған жағдайда оқушылардың атқаратын әрекеттерімен қатар, бұл қағидалар басқа да көңілге қонарлық бағыт-бағдар береді. Енді осы принциптердің әрқайсысына жеке-жеке тоқталып өтсек.

Танымдық және метатанымдық факторлар

1. Оқыту процесінің сипаты. Негізгі мақсат ақпарат пен тәжірибеге сүйене отырып, мағына қалыптастыру болған жағдайда күрделі тақырыптарды оқу аса тиімді болмақ.
2. Оқыту процесінің мақсаты. Жақсы оқушы басқалардың қолдауы мен берген бағыт-бағдарына сүйене отырып, біраз уақыттан кейін мағыналы, дұрыс білім қалыптастыра алады.
3. Білімді қалыптастыру. Жақсы оқушы жаңа ақпаратты бұрынғы білімімен мағыналы түрде байланыстыра алады.
4. Стратегиялық ойлау. Жақсы оқушы күрделі оқыту мақсатына жету үшін ойлау мен пайымдау тәсілдерін қалыптастырып, пайдалана алады.
5. Ойлау жайлы ойлау. Менталдық операцияларды таңдап, бақылауға арналған жоғары деңгейлік тәсілдер шығармашылық пен сыни ойлауды жеңілдетеді.
6. Оқыту контексі. Оқытуға мәдениет, технология, оқыту әдістері сияқты қоршаған орта факторлары әсер етеді.

Мотивациялық және аффективтік факторлар

Оқытуға мотивациялық және эмоциялық тұрғыдан ықпал ету. Оқушылардың нені және қаншалықты деңгейде үйренгеніне оның мотивациясы әсер етеді. Өз кезегінде, оқуға деген мотивация жеке адамның эмоциялық жағдайына, көзқарастарына, қызығушылықтары мен ойлау мәнеріне тәуелді болады.

Оқуға деген ішкі мотивация. Оқушының шығармашылығы, жоғары деңгейде ойлай білуі, табиғи әуестігі – барлығы оның оқуға деген мотивациясын ұлғайтады. Ішкі мотивацияға аса қиын емес, мүлдем жаңа емес, оқушының жеке бас мүддесіне сай келетін, өзі таңдап, бақылай алатын тапсырмалар түрткі болады.

Мотивацияның талпынысқа әсері. Күрделі білім мен дағдыларды игеру оқушының үздіксіз талпынысы мен тәжірибесін талап етеді. Оқушының оқуға деген мотивациясы болмаған жағдайда мәжбүрлеу арқылы ғана оқушының талпынысын ояту қиын.

Даму және әлеуметтік факторлар

Дамудың оқытуға әсері. Тұлға дамыған сайын, оқуға деген түрлі мүмкіндіктер мен шектеуші факторлар пайда болады. Физикалық, интеллектуалдық, эмоциялық және әлеуметтік салалардағы даму ерекшеліктері ескерілген жағдайда оқытудың тиімдігі жоғары болмақ.

Оқытуға әлеуметтік факторлардың ықпалы. Оқытуға әлеуметтік бірлескен іс-әрекеттер, тұлғааралық қатынастар, басқалармен байланыстар да әсер етеді.

Тұлға ерекшеліктеріне қатысты факторлар

Оқытудағы тұлғалық ерекшеліктер әсері. Жинақтаған тәжірибелері мен туа біткен қабілеттеріне қарай, оқушыларда түрлі оқу стратегиялары, тұғырлар және мүмкіндіктер болады.

Оқыту және әртүрлілік. Оқушының лингвистикалық, мәдени және әлеуметтік ерекшеліктері ескерілген жағдайда оқыту тиімдірек болады.

Стандарттар және бағалау. Оқушыларға қажетті жоғары деңгейлі және күрделі стандарттарды орнықтыра отырып оның жетістігін бағалау, сондай-ақ, диагностика, оқыту процесінде нәтижені бағалауды қолдана отырып ілгерілеу – оқыту процесінің ажырамас бөлігі.

Оқушыға бағытталған оқыту принциптерін тәжірибеде қолдану жайлы Дейл Шунк мынадай мысал келтіреді: мұғалім Америкалық психологиялық қауымдастықтың оқушыларға бағытталған оқыту принциптерін экономика пәні сабағында қолданады. Ол көптеген оқушылардың экономиканы іштей ұнатпайтынын біледі. Сондықтан олардың қызығушылығын арттыратын стратегияларды оқу жоспарына енгізеді. Ол бейнежазбалар және өндірістік тәжірибелермен қатар, экономиканы нағыз өмірлік тәжірибемен байланыстыратын рөлдік ойындарды да көптеп қолданады. Мұғалім, ондай-ақ, балалардың тақырыпты құр жаттап алғанын қаламайды, осыған байланысты ол оқушылардың сыни тұрғыдан ойлай білуіне қажетті әрекеттер ұйымдастырады. Сондықтан ол «Бұл оқиғадан бұрын не болды?, Басқаша болған жағдайда не болар еді?, Аталмыш оқиға болашақ дамуға қалай әсер етті?» – сынды сұрақтар арқылы оқушыларға оқиғаны талдай білуге қажетті тәсілдерді үйретеді. Ол белгілі бір тақырыптарға (мысалы, экономикалық даму және саясат) аса мән беретіндіктен, оның осы тақырыптарды жыл бойы түрлі оқиғаларға қатысты қолданатын шәкірттері бар.

Профессор Раймонд Америкалық психологиялық қауымдастық принциптерін жақсы біледі және оларды өзі сабақ беретін педагогикалық психология сабағында көптеп қолданады. Ол студенттер жақсы мұғалім болғысы келсе әлеуметтік, тұлғалық және даму факторларын дұрыс түсіне білулері керек деп есептейді. Оқу тәжірибесі кезінде, ол студенттердің түрлі жағдайда жұмыс жасай білуіне мүмкіндік береді. Осыған байланысты, студенттер кейде кіші сыныптың балаларымен жұмыс жасаса, кейде жоғары сыныптарға жіберіледі. Ол сонымен қатар, студенттерге түрлі этникалық және әлеуметтік экономикалық топ өкілдерінен тұратын сыныптардағы сабақтарда түрлі әлеуметтік қарым-қатынас әдістерін (мысалы, кооперативті оқыту, тьюторинг) қолданатын мұғалімдермен жұмыс жасатады. Тәжірибе соңында профессор Раймонд оқушылардың өздерінің өткен тәжірибелері жайлы ой-пікірлерін тыңдайды. Олар тәжірибелері жайлы ойларын жазып, оны басқа студенттермен бөліседі. Бұл әдіс студенттердің тәжірибені курс барысында өткен тақырыптармен (мысалы, даму, мотивация, оқыту) қалай байланыстыру керектігін түсінуіне көмектеседі.

Рефлексивті білім беру

Рефлексивті білім беру оқушылар жайлы білімді, контексті, психологиялық процестерді, оқыту мен мотивацияны, өзі жайлы білімді ескере отырып, жан-жақты ойластырылған шешім шығаруға сүйенеді. Рефлексивті білім беру оқыту жайлы конструктивистік көзқарасты білдірмегенімен, оның алғышарттары конструктивизм болжамдарына сүйенеді. Рефлексивті оқыту – мұғалім сабақты дайындап, оны оқушыларға түсіндіріп, тапсырма беріп, оны тексеріп, олардың оқу деңгейін бағалайтын дәстүрлі білім беруге қарама-қарсы көзқарастарды ұстанады. Рефлексивті білім беру бойынша білім беру кезінде барлық оқушыға бір ғана әдісті қолдануға болмайды. Әр мұғалімнің білім беруге қосатын өз тәжірибесі бар. Мұғалімнің жағдайды қалай түсіндіретіні олардың тәжірибелері мен қабылдауына қарай әртүрлі болып келеді. Кәсіби даму мұғалімдердің оқушылар, контент, контекст және оқыту жайлы өздерінің сенімдері мен теориялары туралы ойластырып, нақты болмысқа бұл сенімдер мен теориялар қаншалықты сай келетінін тексере білуін талап етеді.

1996 жылы Хендерсон атты зерттеуші шешім шығаруды қамтитын рефлексивті білім берудің төрт компонентін алға тартады. Шешім шығара білуді үйрету мектеп, тақырып, оқушылардың дайындығы, жыл мезгілі, білім беруде күтілетін нәтижелер және т.б. қамтитын контекске сай болуы қажет. Гипотетикалық жоспар деп ыңғайлы және қажет болған жағдайда өзгертуге болатын білім беру жоспарларын айтамыз. Балалар сабақты түсінбеген жағдайда тура сол әдіспен қайта үйретудің еш мағынасы жоқ. Керісінше, жоспарды баланың түсінуін жеңілдететіндей етіп қайта құрастырған жөн.

Рефлексивті түрде шешім шығара білуді үйретудің мынадай компоненттері бар:

- Контекске сай болуы;
- Гипотетикалық жоспарға негізделген болуы;
- Сыни тұрғыдан зерделенетін кәсіби және жеке тұлға біліміне сүйену;
- Ресми және бейресми кәсіби даму мүмкіндіктерін кеңейту.

Хендерсонның үлгісі мұғалімдердің өзіндік біліміне ерекше назар аударады. Олардың өздерінің жасап жүрген қызметін неге дәл солай атқарып жатқанын жақсы түсінумен қатар, өз ісіне деген қызығушылықтары да жоғары болуы тиіс. Мұғалімдер, сондай-ақ, жағдаяттар жайлы терең пікірлер білдіріп, оларды өңдей білуі керек. Олардың шешімін олардың кәсіби дамуы нығайтып отырады. Мұғалімдердің ыңғайлы оқу жоспарын жасап, сабақты баланың және контекстік ерекшеліктерді ескере отырып, соларға бейімдеп жүргізерліктей терең білімі болғаны жөн. Рефлексивті әдісті қолданатын мұғалімдер басқалар не айтады деп күтіп тұрмайды, олар мәселенің шешімін өздері іздеп табуға тырысатын белсенді адамдар. Олар көңіліне қонбайтын шешімді қанағат тұтып отырғанды қаламайды, керісінше, жақсы шешімге қол жеткізгенге дейін көздегенінен қайтпайды. Олар әдепті және балалардың қажеттіліктерін өзінікінен жоғары қояды. Мұндай мұғалімдер балалардың сұранысына дұрыс жауап беру үшін сабақ кезінде орын алған әр жағдай мен оқиғаларды ой елегінен өткізіп отырады. Олай болса, рефлексивті мұғалімдерге мынадай белгілер тән. Олар:

- Контекстерге иек артады;
- Өзінің білімін қолданады;
- Кәсіби білімін қолданады;
- Гипотетикалық жоспарлар жасайды;
- Кәсіби өсудің ресми және бейресми мүмкіндігін пайдаланады.

Рефлексивті мұғалім болу дегеніміз дағдыны талап етеді және басқа дағдылар сияқты оны да үйреніп, жаттығу керек. Рефлексивті мұғалім болу үшін алдымен жақсы білім қажет. Мұғалімдерде пәндік білім, педагогикалық білім және оқушылардың қабілетіне қатысты өздерінің педагогикалық біліктілігіне деген сенімдері болады. Өзіндік білімді дамыту үшін мұғалімдер өздерінің сенімдері жайлы ойластырып, оған баға береді. Өз-өзіне сұрақ қоя білу аса пайдалы. Айталық, мұғалімдер өздерінен «Мен өтіп жатқан сабақ жайлы не білемін?», «Мен бұл сабақты оқушылар дағдыларды меңгере аларлықтай етіп өткізетініме қаншалықты

сенімдімін?», «Мен оқытуды жеңілдететіндей орта қалыптастыра алатыныма қаншалықты сенімдімін?», «Оқушылардың қалай білім алатынын мен қалай білемін?», «Менде қандай да бір қате түсінік жоқ па?» деп сұрап тұруы керек дейді. Өзіндік білім аса маңызды, өйткені, олар жетістікке жетудің негізі болып табылады. Мысалы, әлеуметтану пәнін үйретуге қажетті технологияларды жақсы қолдана алмаймын деп есептейтін мұғалімдер өздеріне көмегі тиеді-ау деген кәсіби дамыту курстарына қатыса алады. Олар өздерінде қандай да бір біржақты, қате түсінік қалыптасқанын байқаса, бұл сенімнің жағымсыз әсерінің алдын алуға көмектесетін тәсілдерге жүгінгені жөн, яғни олар кейбір оқушылар басқалардай жақсы оқи алмайды деп ойласа, нашар оқитын оқушылардың оқу үлгерімін жақсартуға көмектесетін жолдарды қарастыруы керек.

Рефлексивті мұғалім болу үшін кәсіби білім де қажет. Білімді мұғалімдер өз пәндерін жақсы біледі, сыныпты басқару тәсілдерін түсінеді және олардың адам дамуы жайлы білімдері болады. Өздерінің кәсіби деңгейі мен кемшіліктерін жақсы білетін мұғалімдер түрлі курстарға қатысып, әрқилы тақырыптар бойынша мұғалімдерді дамыту орталықтарына бару арқылы кемшіліктерін түзете алады. Басқа да кәсіби мамандар сияқты мұғалімдер де өз салаларына қатысты орын алып жатқан өзгерістермен дер кезінде танысып отырулары тиіс. Ол үшін түрлі кәсіби ұйымдарға мүшелікке өтіп, конференцияларға қатысуы, түрлі журналдар мен мерзімдік газеттерге жазылуы және өзекті мәселелерді әріптестерімен талқылап отыруы қажет.

Үшіншіден, рефлексивті білім беру дегеніміз жоспарлау мен бағалауды білдіреді. Рефлексивті мұғалімдердің жасаған жоспары барлық оқушының қажетін бірдей қамтитындай болуы шарт. Әріптестерінен немесе түрлі кәсіби журналдардан сабақты қалай дұрыс жоспарлауға болатыны жайлы жақсы идеялар алуға болады. Белгілі бір тәсіл арқылы үйреткен контентті оқушылар түсінбей жатса, мұғалім оны басқа әдістермен алмастыра алады.

Бағалау жоспарлаумен бірге жүреді. Рефлексивті мұғалімдер оқушылардың оқу нәтижелерін қалай бағалау қажет екендігін үнемі сұрастырып отырулары қажет. Бағалау әдістеріне қатысты білімге қол жеткізу үшін олар мұғалімдердің біліктілігін дамыту курстарына қатыса алады. Қазіргі күні көптеп қолданылатын аутентикалық әдістер оқу нәтижелерін бағалаудың түрлі жолдарын ұсынғанымен, мұғалімдер оларды қалай қолдану керектігі жайлы кеңестер алып, тренингтерге қатысқаны жөн.

Жаңалық ашу арқылы оқу адамның өзі үшін білім алуын білдіреді. Жаңалық ашу жай ғана оқып, мұғалімнің айтқандарын тыңдауды емес, гипотеза жасап, оны тексеруді қамтиды. Оны индуктивті пайымдаудың бір түрі деуге болады, себебі, оқушылар нақты мысалдардан жалпы ережелер, концептілер және қағидалар жасауға көшеді. Жаңалық аша отырып оқуды кейде проблемаға негізделген, ізденістік, эксперименттік және конструктивтік оқыту деп те атайды. Жаңалық ашу – проблеманы шешудің бір түрі. Ол оқушыларға қалағанын жасауға рұқсат беру дегенді білдірмейді. Жаңалық ашуға мұғалімдер онша көп араласпағанымен де бағыт-бағдар беріп отыруы қажет. Мұғалімдер оқушылардың ізденіп, зерттеп, тексеруіне арналған әрекеттерді ұйымдастырады. Оқушылар белгілі бір салаға қатысты жаңа білім мен ережелер жасау, гипотезаны тексеру, ақпарат жинау сияқты проблеманы шешуге қатысты дағдыларға қол жеткізеді.

Жолы болғыш адамдар кей жаңалықтарды кездейсоқ ашқанымен, негізінде оны жоспарлы түрде, алдын ала болжай отырып іске асырады. Мысалы, Пастердің тырысқақ ауруына қарсы вакцинаны қалай ойлап тапқанын естеріңізге түсіріп көріңіздер. Жаңалық ашушылар күтпеген жағдайдың орын алуына сену арқылы жаңалықтар ашады. Жаңа білімге қол жеткізу үшін оқушыларға салалық білім қажет. Олар қажетті білімге қол жеткізгеннен кейін, материалды жүйелі түрде құрастыру олардың маңызды принциптерді ашуына көмектеседі.

Жаңалық ашу үшін білім беру

Мұғалімдер балалардың жаңалық аша білуіне қажетті білімдік сұрақтар қойып, мәселелерді алға тартуды, сенімсіз болған жағдайда ішкі түйсігіне сүйене білуге үйретуді талап етеді. Талқылау сабағы кезінде мұғалімдер оқушыларға жауабы әлі де белгісіз сұрақтар қойып, олардың жауабына баға қойылмайтынын оқушыларға айтуы керек. Бұл оқушылардың түсінігін қалыптастыруға көмектеседі. Жаңалықтар мектептегі әрекеттермен ғана шектелмейді тиіс.

Дейл Шунк осыған қатысты мынадай мысал айтады: «Экология сабағында оқушылар белгілі бір топқа жататын жануарлар неге нақты бір жерде ғана өмір сүретінін зерттеп біле алады. Олар сұрақтың жауабын кабинеттеріндегі жұмыс бұрышынан, мектептің медиаорталығынан немесе мектептен тыс жерлерден барып біле алады. Мұғалімдер түрлі сұрақтар қою арқылы жауапты қалай іздеуге болатыны жайлы ақпарат бере алады. Оқушылар жаңалық ашу тәсілдерін білмеген жағдайда немесе олардың салалық білімі ол үшін жеткіліксіз болса, жұмыс жоспарын мұғалімдердің өздері жасап бергендері жөн. Оқушылар үшін мұғалімдерді жай ғана тыңдап отырумен салыстырғанда, оқу ортасын зерттей отырып өздерінің білім алуы аса пайдалы. Бастауыш сынып мұғалімі оқушыларды жануарлар тобымен (мысалы, сүтқоректілер, құстар, бауырымен жорғалаушылар) таныстыру үшін, бағыттап отырып жаңалық ашу тәсілін пайдаланады. Оқушыларға негізгі жануарлар тобы мен әрқайсысына қатысты мысал ғана берудің орнына ол жануарлар түрлерінің аттарын атап беруді талап етеді. Сосын ол аңдардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау арқылы оларды жіктеуге тапсырма береді. Классификация жасалғаннан кейін, оларға атау беріледі. Классификацияның дұрыс-терістігін тексеру үшін мұғалім тәсілдің іске асуын қадағалап отырады. Бірақ, оқушылар белсенділік танытып, жануарлардың арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды өздері айыра білгені жөн. Жоғары сыныптың химия пәнінің мұғалімі «құпия» сұйықтықтарды қолдана отырып, әрқайсысындағы элементтерді табуға оқушыларға тапсырма береді. Оқушылар қандай да бір заттың үлгіде бар жоғын анықтау үшін бірқатар тестілер жүргізеді. Эксперименталдық процесс кезінде, балалар заттардың кейбір химиялық элементтермен қалай реакцияға түсетінін көріп, ондағы заттардың құрамын анықтайды.

Университет оқытушысы сабақ кезінде проблемаға негіздеп оқыту тәсілін қолданады. Ол студенттің оқуы мен мінез-құлқын, сондай-ақ, мұғалімнің әрекетіне қатысты түрлі жағдайларды қамти отырып, сабақ жоспарын жасайды. Ол студенттерді шағын топқа бөліп, оларға әр жоспармен жұмыс істей отырып, қандай оқыту принципі берілген жағдайды жақсы сипаттап бере алатынын анықтауға тапсырма береді.

Жаңалық ашу оқытудың барлық түріне сай келе бермейді. Оқушыларда материалға қатысты еш тәжірибе немесе салалық білім болмаған жағдайда бұл тәсіл оқытуға тек кедергі келтіреді. Сондай-ақ, жаңалық аша отырып оқуды жеңіл, тез түсінуге болатын контент үшін де қолдануға болмайды. Оқушылар әр жылы қандай тарихи оқиғалар орын алды дегенді біле алғанымен, бұл да уақытты құр босқа өткізу болмақ. Өйткені, оқушылар қате жауап берген жағдайда контентті қайта қарау қажет болады. Жаңалық аша отырып оқытуды оқушылардың қажетті дағдыларды үйреніп, меңгеруіне көмектесетін, оқыту процесі үшін маңызды болып табылатын, проблеманы шешу сияқты әрекеттерге қатысты қолданған жөн. Алайда жаңалық ашуға қажетті мәселелерді немесе жағдайды (мысалы, өсімдіктің өсуі) анықтауға әдетте көп уақыт кетеді, осыған байланысты эксперименттер іске аспай да қалуы мүмкін.

Мұғалім процеске өте аз араласатындықтан, жаңалық аша отырып оқыту оқушының мәселені шеше білу дағдысын және өзіндік басқаруын арттырады, бірақ оған қатысты біраз сындар да айтылуда. 2004 жылы Мейер 1950–1980 жылдарға дейінгі мұғалімнің басшылығымен тек қана жаңалық ашуға (мысалы, мұғалімнің қатысуынсыз, мәселені шешуге негіздей отырып оқыту) негіздей отырып оқытуды салыстырған зерттеулерді қарап шығады. Зерттеу басқара отырып оқытудың нәтижесінің жоғары екенін көрсетті. Одан кейін 2011 жылы жүргізілген тағы бір зерттеуде Алфиери, Брукс, тағы басқалар мұғалім қатыспаған жаңалық ашу тапсырмасына қарағанда, мұғалім оқушыларға ашық көмек көрсеткен жағдайда мұндай тапсырмалардың оқыту нәтижесінің едәуір жоғары болғанын анықтады. Демек, айтылған сындар мұғалімнің қатысуы аз болған эксперименттерге қатысты екенін естен шығармаған жөн. Зерттеулер барысында Алфиери және т.б. (2011) білім берудің басқа түрлеріне қарағанда мұғалімнің басқаруымен жаңалық аша отырып оқытудың тиімдірек екеніне көз жеткізеді. Жаңалық аша отырып оқыту кезінде мұғалім балаларды құрылғылармен бір өздерін ғана қалдырмайды, керісінше, оларға ұдайы қолдау көрсетіп, жетекшілік жасап отырады.

Ізденіс арқылы білім беру жаңалық аша отырып оқытудың бір түрі. Бір ерекшелігі, бұл кезде мұғалімнің қатысуы көбірек қажет болады. Сократтық білім беру әдісіне сүйенетін ізденіс үлгісінің басты мақсаты – оқушыларды пайымдай білуге, жалпы принциптерді негіздеуге, оларды жаңа жағдайларда қолдануға үйрету. Негізгі оқыту нәтижесіне гипотеза жасап, оны

тексере білуді, жеткілікті жағдайда қажеттіні айыра білуді, болжам жасап, қай кезде болжамға көбірек ақпарат қажет екенін анықтауды жатқызуға болады.

Талқылаулар мен дебаттар

Мақсат жоғары концептуалдық түсінікке қол жеткізу немесе тақырыпты әр қырынан қарастыру болған жағдайда талқылау аса пайдалы. Талқыланатын тақырыптың нақты дұрыс жауабы жоқ, керісінше, ол бірқатар күрделі және қарама-қайшы мәселелерді қамтиды. Оқушылар талқылауға қатысқан кезде олардың осы тақырып жайлы біраз білімі болуы шарт және талқылау аяқталған кезде қосымша түсінік қалыптастыра білулері керек.

Талқылауды тарих, әдебиет, ғылым, экономика сияқты түрлі пәндерге қатысты қолдануға болады. Тақырып қандай болмасын, сабақ үстінде талқылау еркін орын алатындай жайлы атмосфера болғаны жөн. Оқушыларға талқылау кезінде сүйенуі қажет нұсқауларды (мысалы, сөйлеп жатқан адамды бөлме, талқыланатын тақырыпқа қарсы дәлелдер келтір, оқушылардың жеке басына қатысты пікір білдірме) беріп қойған дұрыс. Талқылау кезінде мұғалім жетекші рөлін атқаратын болса, ол оқушылардың ойын еркін білдіруі үшін бірнеше көзқарасты қатар қолдауы және ереже бұзылған жағдайда оқушыларға ескерту жасап отыруы қажет. Мұғалімдер сонымен қатар, оқушылардан ойларын ашып көрсетуін де (мысалы, «Неге олай ойлайтыныңды түсіндіріп бер») талап ете алады. Сыныпта балалар саны көп болған жағдайда, талқылауды оқушыларды шағын топтарға бөлу арқылы жүргізуге болады. Көп баланың ішінде сөйлегісі келмейтін балалар шағын топта өздерін еркін сезінуі мүмкін. Мұғалімдер оқушыларға шағын топ талқылауларының жетекшісі болуды да үйрете алады.

Талқылаудың тағы бір түрі ретінде дебатты атауға болады. Бұл кезде оқушылар мәселенің кей тұстарын ғана таңдап, оған қарсы дәйектер келтіреді. Ол үшін топтарды дайындап, балалар белгілі бір тараптың көзқарасын білдіру үшін таныстырылымдар жасайтын болса, оларға арнап біраз тәжірибелік сабақтар да жүргізулері керек. Мұғалімдер балаларды дебаттың ережесімен таныстырып, дебатқа қатысушылардың оны қатаң сақтауын қамтамасыз етеді. Дебаттан кейінгі талқылау барлық оқушының қатысуымен жүргізіледі және соның нәтижесінде бұрынғы көзқарастар бекиді және жаңа көзқарастар пайда болады.